

Személynévrendszerek különböző nyelvekben és kultúrákban^{*}

TÓTH Valéria

Debreceni Egyetem
toth.valeria@arts.unideb.hu

2023 őszén nemzetközi kutatási programot indítottam el a különböző nyelvek és kultúrák személynévrendszereinek történeti szempontú összehasonlító bemutatására. A program elméleti keretét az a pragmatikai és kognitív szemléletű személynévelemzési modell adja, amelyet a *Personal Names in a Medieval Context* című munkámban (Tóth 2022) mutattam be, és alkalmaztam a régi magyar személynévadás jellemzésére.

A kutatási program célja az, hogy a pragmatikai-kognitív megközelítés, személynév-tipológia és módszertan alapján jellemezve a lehető legszélesebb körben megismerhessük az egyes nyelvek személynévrendszereinek sajátosságait. Ehhez a programhoz kértem fel olyan személynévkutatókat, akik egyrészt ez iránt a modell iránt, másrészt a történeti aspektus iránt is érdeklődést mutatnak. Sokféle megközelítése van és lehet a személynévrendszereknek, és ezek között természetesen vannak olyanok, amelyek valóban koherens, jól használható modellt képviselnek. E programnak azonban fontos elméleti-módszertani alapja az, hogy minden kutató ugyanazzal a modellel dolgozzon, mert így válnak igazán összevethetővé a különböző nyelvek személynévrendszereinek jellemzői.

Az egyes nyelvek, országok személynévrendszereit bemutató tanulmányokat angol nyelvű kötetben jelentetjük meg 2025-ben. Eddig a következő nyelvekre vonatkozóan érkeztek tanulmányok: a magyar mellett a cseh, a lengyel, a román, a német, a francia, a portugál és a finn személynévrendszert mutatták be a szerzők. A cél azonban természetesen az, hogy a kutatási program minél tágabb kulturális és nyelvi kört fogjon át.

^{*} A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

Írásomban ennek a nemzetközi kutatási programnak néhány részeredményét mutatom be.

1. A személynévrendszerek leírásának **kognitív-pragmatikai modelljét** már több előadásban, könyvben és tanulmányban (pl. Hoffmann – Tóth 2015, Tóth 2016, 2017, 2022) is tárgyaltam, ezért itt csak röviden térek ki rá, és csak azokra a részletekre, amelyek a továbbiak megértéséhez feltétlenül szükségesek.

A személynév mindig valamilyen névadási aktus folytán lesz valakinek a nevévé, e mozzanat révén nyeri el konkrét, egyeditő szerepét. A névadási rendszerek **pragmatikai** tényezőinek vizsgálatában elsősorban arra kell figyelmet fordítanunk, hogy a névadás hogyan valósul meg, azaz bizonyos nyelvi elemek mint személynév-fajták milyen körülmények, feltételek (cselekvések, hagyományok, eljárások) révén rendelődnek hozzá az adott személyhez mint névviselőhöz.

Pragmatikai szempontból (a névadás körülményeire fókuszálva) a következő személynév-fajtákat különíthetjük el.

a) A *választott név* vagy *listanév* terminussal megjelölhető személynév-fajta tudatos döntés, választás eredményeként és bizonyos személyek (szülő, pap, törzsfőnök, sámán stb.) közreműködésével elvégzett hozzárendelés révén, viszonylag zárt névállományból (listából) választva válik az egyén nevévé (általában a születéskor).

b) A személynévek másik típusa automatikusan – szokásjog vagy törvény alapján – kapcsolódik az egyénhez: az egyéni elnevezői szándéktól lényegében függetlenül, közösségi névadási előírások alapján válik az illető személy nevévé. A mai személynévadásban így rendelődik az egyénhez a családneve, de az *automatikus név* típusával a középkorban is feltétlenül számolhatunk.

c) A *kreált nevek*-et nem kötik formális szabályok (szemben a másik két névfajtaival), ez a névadás az egész szókincsre, valamint a névadó nyelvi kreativitására támaszkodik, és gyakran nemcsak a név – névviselő kapcsolata, de maga az elnevezés is a névadási aktussal teremődik meg.

Funkcionális-kognitív szempontból az alapnévfajták közül

a) a névviselővel a legszorosabb kapcsolatban a kreált nevek állnak (hiszen e névformák az egyén valamely tulajdonságát, társadalmi helyzetét stb. tükrözik). E névfajta elemei mindig motiváltak, gazdag információtartalmuk van, s ennek folytán leíró jellegűek: kognitív szempontból ezért *leíró* vagy *sajátosságjelölő nevek*-nek nevezzük őket.

b) Az automatikus nevekre is jellemző bizonyos fokú motiváltság és információtartalom, de csupán egyféle információt közvetítenek, mivel ezek valamilyen hagyományosan genetikai, illetve működési alapon szerveződő közösséghez (anyához, apához, családhoz, klánhoz, nemzetséghez stb.) tartozást fejeznek ki. E névfajtára alkalmazzuk a *kapcsolati* vagy *nexusnév* terminust.

c) A listanevek esetében nem beszélhetünk az elnevezetthez kapcsolódó közvetlen motiváltságról, e nevek legfőbb funkciója az, hogy egy kisebb közösségen (elsősorban családon) belül azonosítsa az elnevezettet. Kognitív szempontból ezeket nevezzük *referáló nevek*-nek.

d) Az említett három névfajta, az ún. alapnévfajták mellett meg kell említenünk egy negyedik személynévfajtát is, amely az előzőekhez képest másodlagos jellegű kategória: az ún. *affektív nevek*-nek a névadó és a megnevezett személy közötti érzelmi viszony adja a meghatározó kognitív-szemantikai tartalmát. Minthogy ez a névfajta más nevek módosításával jön létre, pragmatikai szempontból módosított névként definiálhatjuk. Ezekben a nevekben az elsődleges, azonosító szerephez az affektív funkció olyan módon társul, hogy az dominánsan van bennük jelen, gyakran az eredeti funkciókat teljesen háttérbe szorítva.

Mivel az emberek elnevezése univerzális jegy, a különböző kultúrák személynévei több tekintetben is számos **univerzális pragmatikai sajátosságot** mutatnak: az emberek például minden kultúrában kapnak nevet vagy neveket; a szokások által a névadó is sok esetben meg van határozva (szülők, nagyszülők, a közösség más tagja); egyidejűleg bizonyos személynévfajtákat rendszerint valamilyen rögzített gyakorlat alapján s nem önkényesen adnak; sok kultúrában a névadás magában foglalhat speciális közösségi vagy privát névadási ceremóniát stb. Az egyetemes sajátosságok mellett ugyanakkor több tekintetben **eltéréseket** is megfigyelhetünk az egyes nyelvek személynévadási gyakorlatában. Jól illusztrálja ezt az a hasonlósági-különbözőségi mátrix, amelyet Edwin D. Lawson rajzolt fel 15 nyelv névrendszerének jellemzői alapján (2016: 190–198). Több eltérésre rámutatott Richard D. Alford is, aki a világ más-más tájairól 60 különböző (preindusztriális) kultúra névadási szokásait tanulmányozta (1988, lásd még Saarelma 2013: 126–129). F. Niyi Akinnaso tanulmányából (1981) pedig az tűnik ki, hogy noha egyes afrikai névminták meglehetősen távol állnak az európai névadási szokásoktól, több vonásuk is emlékeztet ugyanakkor például a magyarság bő egy évezreddel ezelőtti, ún. ősmagyar, korai ómagyar kori nomád névadási sajátosságaira.

2. A kutatási program középpontjában a személynévadás **középkori története** áll: az európai névadási gyakorlatban ugyanis ez az az időszak, amely többnyire már viszonylag jól dokumentálható az írott források alapján, és amelyben a személynévrendszerek jelentős (az európai személynévrendszerek kapcsán talán azt is mondhatjuk, hogy a legjelentősebb) átalakulásokon mentek keresztül. A következőkben az egyes nyelvek névrendszereinek hasonlóságaira és különbségeire mutatok be néhány konkrét példát, mégpedig három nyelv vonatkozásában: a **magyar** (Tóth 2022), a **cseh** (Boháčová – Dvořáková 2025) és a **finn** (Raunamaa 2025) **személynévadás** szolgáltatja ehhez a nyelvi anyagot. A nyelvek kiválasztásakor abból a gondolatból indultam ki, hogy mivel a személynévrendszerre sokkal inkább jellemző a kulturális-társadalmi meghatározottság, mint a nyelvi; ezért a sajátosságaikra és a folyamataikra az adott nyelvek rokonságánál (mint a magyar és a finn esetében, amelyek a finnugor/uráli nyelvcsaládba tartoznak) meghatározóbb szerepe lehet a kulturális-területi kapcsolatoknak (mint a magyar és a cseh esetében, amelyek a közép-európai, dunai nyelvi areába, kultúrkörbe tartoznak).

Az összevetés eredményeként előbb néhány általános megfigyelést teszek a vizsgált nyelvek névrendszereinek tágabb, szociokulturális kontextusáról: történeti háttéréről, vallási-kulturális jellemzőiről, forrásadottságairól, majd az egyes személynévformákra vonatkozóan mutatok be jellegzetes eltéréseket és hasonlóságokat.

2.1. A nyelven kívüli (extralingvális) körülményekre a személynévadás vizsgálatakor feltétlenül figyelemmel kell lennünk, mert ezek eltérései a névrendszerekre is hatással lehetnek.

A középkori magyar, illetve a cseh személynévrendszer a Magyar Királyság, illetve a Cseh Királyság mint önálló középkori államok keretei között funkcionált, a finneknek viszont az a finn nyelvterület jelentette a történeti háttérrel, amely az idő tájt a Svéd Birodalomhoz tartozott, annak keleti részeként.

A kereszténység mindegyik területen teret nyert, de jelentős időbeli eltérésekkel: a cseh területeken a 9. századtól kezdődően jelentkezik, a magyar királyságban a 10–11. századtól, és a személynévrendszerben mindkét országban a 11. századi forrásoktól kezdve látjuk a keresztény nevek megjelenését. Finnországban később veszi kezdetét ez a folyamat: a 13–15. századot szokás úgy tekinteni, mint a kereszténység elterjedésének időszakát (régiónként jelentősebb különbségekkel).

Ez a két nem-nyelvi körülmény az írott források jellegén, nyelvén és a bennük szereplő személyjelölő szerkezeteken is nyomot hagyott. A magyar

személynévrendszer legkorábbi adatai a 9. század közepéről valók, és a források (főképpen az oklevelek) jelentős felszaporodása a 12. század második felétől, de még inkább a 13–14. századtól következik be. Az oklevelek nyelve a latin (szórványosan görög nyelvűek is vannak közöttük). A cseh nyelvterület legkorábbi írott forrásai a 9–10. századra datálhatók, de ezek még kis számúak, és az oklevélkiadás csak a 13–14. században válik jelentősebbé. Ezek a dokumentumok is latin nyelvűek, de kisebb számban német nyelvű oklevelek is fennmaradtak a térségből. Mindkét nyelvterületen a latin nyelvű oklevelekben a személynévi adatok (és a helynéviek is) vulgáris nyelven (magyar, illetve szláv nyelven) szerepelnek, de olykor előfordul a nevek latin formában szerepeltetése is. Néhány illusztráló példa a Magyar Királyság területéről: 1211: In Tichon artifices ... *Paulus filius Johannis*; pistores: filius *Petri*, Stephan cum filio suo *Paulo*; filius *Petri*, *Paulus* (ÁSz. 619); a Cseh Királyság területéről: *Johannes alias dictus Hanko* de Stikowicz. Finn területen a 13–14. századból csak nagyon kis számú forrás maradt fenn, valójában csak a 15. századtól kezdődik Finnországban az írásbeliség. Az írott források között sok latin nyelvű található, de a többségük svéd nyelven íródott, és a svéd formák alkalmazása a személynévi adatok rögzítésére is jellemző. Például egy földekről szóló hivatalos jogi iratban a finn *kocko heyki j kukola* ('Kokko/Kukko Henrik-je Kukola-ból') névformát svédre adaptálták: *Henric j Kukola*.

2.2. A személynévfajták közül az idő tájt mindhárom nyelvben a **sajátosságjelölő nevek** adták a névrendszer gerincét. Ez a legősibb személynévfajta (ez feltehetően univerzális sajátossága a személynévrendszereknek),¹ és a források alapján két fő rétege különíthető el. Vannak olyan sajátosságjelölő nevek, amelyek pragmatikai szempontból elsődleges nevek, vagyis az adott személyek „fő” neveként funkcionálnak, és sajátosságjelölő jelentésük van. A másik altípusba a másodlagos nevek tartoznak, amelyek sajátosságjelölő névként az illető személyhez a már meglévő neve mellett kapcsolódnak (pl. a jelentős névazonosság miatt, amit elsősorban a keresztény nevek elterjedése

¹ Emellett szól a mai és a régi névrendszer belső összefüggéseinek az elemzése és az a körülmény is, hogy a többi személynévfajta valójában ebből vezethető le. És ezt igazolják a konkrét kutatások is. Richard D. Alford az általa megvizsgált 60 különböző kultúra kétharmadában találta jellegzetesnek azt, hogy a gyerekeknek transzparens, sajátosságjelölő névformát adtak (1988, illetve lásd még Saarelma 2013: 127). Ez jellemzi például a zulu névadásban az ún. otthoni (születési) neveket is (Lawson 2016: 189, Adrian Koopman közlése nyomán). A régiségre vonatkozóan pedig a prekeresztény személynévadás karakterét szintén ez határozta meg (Leibring 2016: 201).

okozott). A két névréteg elkülönítése azonban nem egyszerű feladat; pl. a magyarban: 1277/1356: Mychael dictus *Tar* (ÁSz. 740; vö. *tar* 'kopasz'); a csehben: 1419: Johannes *Holub* de Bitreho; vö. *holub* 'galamb'; a finnben: *Henrich Sonni* (< 'bika'), *Jöns Söppä* (*seppä* 'kovács'). Emellett azt is szem előtt kell tartanunk, hogy noha a korai írott forrásokban fennmaradt személynévek névhasználati (pragmatikai és névszociológiai) szempontból nehezen értékelhetők, a személynévhasználat általános jellemzői, valamint a különböző kultúrák együttélésének tapasztalatai alapján joggal gondolhatunk arra, hogy valamely személy az élete során, de akár egy időben is több nevet viselhetett egyszerre, s ez a legkorábbi időszaktól kezdve jellemezhetette a névhasználatot.

Az egyes nyelvekben a sajátosságjelölő nevek szemantikai-motivációs jellemzői (minthogy ezek a személynéveknek nem alaki-nyelvi komponensei) sok hasonlóságot mutatnak,² lexikális-morfológiai szinten (tisztán nyelvi síkon) azonban akár lényeges eltéréseket is megfigyelhetünk közöttük. A szláv nyelvekben egyáltalán nem ritka összetett (több lexémából álló) sajátosságjelölő személynévek például a magyarban és a finnben jóval szórványosabban fordulnak elő; vö. pl. a magyarban: *Hatujjú* (1389: Andreas *Hothwyw*), *Jóleány* (1282/1327: ancillas ... *Jolyan* nominatas); a finnben: *Oluff Mustasilmä* (< *musta* 'fekete' + *silmä* 'szem'). A nevek létrehozásában szerepet játszó másik fontos morfológiai eszköznek, a képzőknek – a személynévek alkotásában általában és a sajátosságjelölő nevek kapcsán is – a csehben és a magyarban is gazdag rendszerét láthatjuk a középkorban. Például a magyarban: *Szolgád* (1198: *Sculgad* < *szolga* + *-d* képző), *Leáncs* (1273/1274: *Leanch* < *leány* + *-cs* képző), *Farkasd* (1138/1329: *Farcasti* < *farkas* + *-ti* képző); a csehben: 1387: Buzko dictus *Babka* de Tomycz receptit (< *bába* 'nagyamama' + *-ka* képző); 1483: *Vopička* (< *opice*, *vopice* 'majom' + *-ka* képző); 1316: Hinc dictus *Hlawacz* (< *hlava* 'fej' + *-áč* képző). A finnben viszont csak néhány képző játszott szerepet a személynévadásban. A metafora és a metonímia – mint a jelentésbeli névalkotás két fő eszköze – mindhárom személynévrendszer sajátosságjelölő neveinek létrehozásában részt vett; vö. pl. a magyarban: 1198: *Bika*; a csehben: 13. század: *Osel* (< *osel* 'szamár'); a finnben: *Magnus Hirj* (< *hiiri* 'egér').

² Kisebbségi különbségek persze e téren is megfigyelhetők: egyik vagy másik szemantikai jegy gyakoribb vagy ritkább lehet az egyes személynévrendszerekben. De még akár olyan eltérésekre is rávilágíthat az összevető vizsgálat, hogy pl. a finn sajátosságjelölő személynévek a „békés”, míg a szláv vagy a skandináv nevek a „harcias” szemantikai tartományokban mozognak inkább.

A **referáló nevek** legfontosabb forrását minden nyelvben a más nyelvek személynévrendszereiből átvett nevek jelentik. Ezek közvetlen népi-nyelvi érintkezéssel éppúgy átkerülhetnek egyik nyelvből a másikba, mint felsőbb társadalmi rétegek által közvetített kulturális hatás eredményeképpen. Az egyes nyelvek referáló személynéveinek állományát ezért egyrészt a nyelvi érintkezései határozzák meg, másrészt pedig az a kultúrkör, amelybe beletartozik (tehát a kulturális kapcsolatai).

A magyar nyelv nagy számú személynévet vett át a Kárpát-medencébe történő megérkezése előtt, a vándorlásai időszakában a török nyelvekből (pl. 1146: *Acus* < török *Aq-quš* 'fehér sólyom'), majd a Kárpát-medencében letelepedve a környező szláv nyelvek és a német volt a személynévrendszerre jelentős hatással (pl. 1211: *Bogat* < szláv *Bogatъ*; 1111: *Theobaldus* < német *Theutbald*), később pedig újlatin nevek is bekerültek a középkori személynévállományba. Valamennyi nyelv hatását jócskán felülmúlta azonban a kereszténység felvételével együtt járó folyamatként a középkori latin személynévek integrálódása a magyar személynévrendszerbe (pl. 1131: *principes ... Janus, Marcus*; 1134: *Laurentius filius Salamonis canonici Waradiensis ecclesie*). Emellett egy vékony réteget alkotja a névrendszernek a középkorban Nyugat-Európa-szerte divatos francia lovagregények hőseinek és hősnőinek a neveit magába foglaló névállomány. Ezek az elnevezések a világi kulturális-művelődési szféra indukálta névadás és névhasználat színterét képviselik a régi magyar személynévrendszerben (pl. 1264: *Rolando preposito de Saag*).

A középkori cseh személynévrendszerben a német és a kereszténység felvételének eredményeként a latin nyelvi hatás mutatkozik messze a legjelentősebbnek; vö. pl. *Konrád, Adalbert, Ulrich* (> *Oldřich*), *Heinrich* (> *Jindřich*); *Johannes* (> *Jan, Johann*), *Nicolaus* (> *Mikuláš*), *Petrus* (> *Petr, Peter*), *Venceslaus* (> *Václav*); de emellett itt is láthatjuk az irodalom közvetítette francia személynévek jelentkezését; pl. *Tristam, Isolda, Parcifal*.

A finnben a skandináv (végső soron a némettel rokon) eredetű személynévek jelentik a referáló nevek legkorábbi rétegét; pl. *Vargh* (< svéd *varg* 'farkas'), *Anundi* (< óskandináv *Anund*), *Azico* (< germán *Aziko, Asicko*), majd a kereszténység felvételének nyelvi hatásaként a 15. században már a latin (keresztény) személynévek dominanciáját figyelhetjük meg; pl. *Matthias, Ollj* (< *Saint Olof*), *Pauo* (< *Pavel, Páva*).

A kereszténység felvételének következtében elterjedő egyházi névadás nemcsak azzal járt együtt ezekben a nyelvekben, hogy a személynévadás főbb vonásait érintően néhány évszázad alatt alapvető átrendeződést okozott, hanem azzal is, hogy a jövevényneveknek az átvevő nyelvbe kerülésének és

ottani használatának korábbi feltételei, jellemzői is módosultak. A névadás körülményeiből adódóan bizonyos értelemben hivatalosnak minősülő egyházi nevek elterjedése ugyanis azt is magával hozta, hogy ez a fajta névadási gyakorlat a nevek legáltalánosabb és ezért természetes összetevőjének mutatta a jelentésnélküliségüket, vagyis a leíró jellegük hiányát. Ennek következtében a személynévtől a névadó közösség az ilyen jellegű nevek egyre bővülő használata következtében egyre kevésbé várta el a leíró jelleget, vagyis azt, hogy valamiféle közszói értelme, jelentésvonatkozása legyen a számára, ahogyan ez korábban jellemző jegye volt a nevek egy jelentős rétegének.

Ez a folyamat két további következménnyel járt a személynévrendszerekre vonatkozóan: egyfelől a referáló nevek egyfajta homogenizálódásához, zártabbá, kötöttebbé válásához vezetett,³ másfelől pedig azt eredményezte, hogy a referáló személynév-fajta legfontosabb csoportját máig ez a névfajta adja a magyar, a cseh, a finn és még jó néhány, a nyugati keresztény kultúrkörbe tartozó nyelvben.

A **nexusnevek** legjellemzőbb kategóriáját a családnevek alkotják. Egyes kultúrákban és nyelvekben azonban más nexusnévfajták is kialakultak a középkor folyamán. A magyarban ilyenek voltak a 13–14. században a nemzetségnevek (pl. 1204: *Tyba de genere Tomoy*, ÁSz. 762; 1214: *comitem Henricum de genere Zolouc*, ÁSz. 838), amelyek használatát erős társadalmi kötöttségek szabályozták: csak a földbirtokosi rétegbe tartozók tartották számon ilyen módon a rokonságukat. A családnevek ezzel szemben idővel a társadalom valamennyi rétegének névhasználatára kiterjedtek.

Nemzetségnevek a csehben és a finnben nem voltak, a csehben azonban a nexusneveknek egy sajátos típusa létezett, amelyet angol terminussal *family names after the roof* (vagy *roof name* tkp. 'tetőnév') formában említene.

³ A névanyag homogenizálódása jól megmutatkozik például a következőkben. A női neveket illetően kezdetben változatosabb volt ugyan az egyházi névanyag Magyarországon, a 14. század második felére viszont már a hat leggyakoribb néven osztozik az egyházi nevet viselők háromnegyede, s az *Erzsébet*, *Margit*, *Katalin*, *Ilona*, *Klára*, *Anna* mellett elenyészően csekély a más nevet viselő nők száma. A csehben a leggyakoribb női nevek listája nagyon hasonló: *Anna*, *Margaretha* (Markéta), *Katherina*, *Elisabeth* (Eliška), *Dorothea*; a finnben pedig: *Margareta*, *Katerina*, *Kristina*, *Brigita*, *Elin*. A férfinevek kapcsán még erőteljesebb ez a tendencia: egy időben az európai férfiak harmada a legnépszerűbb *Johannes* néven szerepelt a forrásokban (vö. Saarelma 2013: 152, Wilson 1998: 89). E névnek persze az egyes nyelvekben különféle változatai keletkeztek: *Giovanni* (ol.), *Jean* (fr.), *Juan* (sp.), *John* (ang.), *Johan* (svéd), *Jöns* (fi.), *János* (m.), *Jan* (cseh), *Ivan* (or.) stb.

Ezek olyan családnevek, amelyeket egy ház vagy mesterség új tulajdonosa a korábbi tulajdonos után szerzett: pl. amikor *Martin ze Šestajovic* vett egy házat *Jan Chudoba*-tól 1404-ben, ezt követően *Martin Chudoba*-ként szerepelt a forrásokban. A *roof name*-nek mint sajátos nexusnévnek fontos szerepe volt a vidéki környezetben, főleg a 16. századtól kezdődően. Noha ezek a névformák nem individuális nevek, hanem egész családokat neveznek meg, nem állandóak, mert pl. az adott család más helyre (más tető alá) költözve más nevet vesz fel. Emellett a forrásokban olykor együtt szerepelnek ezek a megjelölések az illető családnévvel: pl. *Václav Chvátal, jínak Svoboda* (a *jínak* jelentése: 'vagy, más néven'). Ilyen módon pedig a *roof name*-ek mint az egyes személyek lokális viszonyait kifejező elemek – más családnév-előzményekhez hasonlóan – a sajátosságjelölő nevekhez tartoznak inkább.

A nexusjelölő szerkezetek tehát nem feltétlenül tekinthetők nexusneveknek. Ez utóbbiak fontos kritériuma ugyanis az, hogy öröklődnek. A magyarországi oklevelek *-fi(a)* elemű személynevei (1474: Nicolaus *Banfi*, RMCsSz. 82; < *bán fia*) vagy a finnországi középkori dokumentumok *poika*-kifejezései (*Michel Petherinpoyca* 'Péter fia') nem tekinthetők családnévnek (és nexusnévnek) mindaddig, amíg ezek nem hagyományozódnak generációról generációra, hanem mint sajátosságjegyet kifejezőkre a változékonyság jellemző rájuk. Az apanévből (patronimikumból) alakult családnevek egyébként mindegyik itt tárgyalt családnévrendszernek fontos, meghatározó altípusát alkotják.

A családnevek kialakulása s megszilárdulása mindegyik nyelvben hosszabb folyamatként jellemezhető: a magyarban a 14–17. századra tehető, a csehben a 14–15. századra (de tényleges családnévnek csak a törvényi szabályozást követően minősül; erre 1786-ban került sor). A finnben pedig a forrásadottságok csak annak a megállapítását teszik lehetővé, hogy a 16. századi írott forrásokban már biztosan vannak családnevek a parasztság körében is.

Az **affektív nevekkel** kapcsolatban egyetlen dologra utalok csupán. E személynév-fajta helyzete ugyanis az egyes nyelvekben egy fontos elméleti kérdést is a felszínre hozott. Noha a sajátosságjelölő nevek között igen nagy számban találunk olyan elnevezéseket, amelyek a névadó érzelmi attitűdjét is kifejezik a névviselő irányába (pl. fi. *Ihalempi* < **iha* 'vidámság, jókedv, szépség' > *ihana* 'kedves, elbűvölő, bájos') és *lempi* 'szerelem, szerelmeskedés'). (Vö. Maticsák – Buzgó 2013: 96.) Ezek per definitionem csak akkor tekinthetők az itt alkalmazott modell értelmében affektív neveknek, ha másodlagosan jöttek létre az illető személy valamely másik személynévéből:

maga az előzményszemélynév referáló név, sajátosságjelölő név vagy nexus-név egyaránt lehet.

Azt remélem, hogy a különböző személynévrendszerek sajátos jegyeinek – a fenti, csupán igen nagy vonalakban felvázolt – összevetése is szemléletesen igazolja az ilyen természetű kutatások fontosságát, s azt is, hogy milyen előnyökkel jár az, ha ugyanolyan szemléletű megközelítést alkalmazunk a vizsgálatok során. Az itt bemutatott kognitív-pragmatikai modell megítélésem szerint ezeket a célokat eredményesen szolgálhatja.

Irodalom

- AKINNASO, F. NIYI 1981: Names and naming principles in cross-cultural perspective. *Names* 29: 37–63.
- ALFORD, RICHARD D. 1988: Naming and identity: a cross-cultural study of personal naming practices. HRAF Press, New Haven.
- ÁSZ. = FEHÉRTÓI KATALIN: Árpád-kori személynévtár (1000–1301). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- BOHÁČOVÁ, MICHAELA – DVOŘÁKOVÁ, ŽANETA 2025: The development of the Czech anthroponymic system from a cognitive-pragmatic perspective. *Onomastica Uralica*. Megjelenés alatt.
- HOFFMANN, ISTVÁN – TÓTH, VALÉRIA 2015: Viewpoints on the cognitive-pragmatic description of personal names. *Word* 61/1: 141–164.
- LAWSON, EDWIN D. 2016: Personal naming systems. In: Hough, Carole (ed.), *The Oxford handbook of names and naming*. Oxford University Press, Oxford. 169–198.
- LEIBRING, KATHARINA 2016: Given names in European naming systems. In: Hough, Carole (ed.), *The Oxford handbook of names and naming*. Oxford University Press, Oxford. 199–213.
- MATICSÁK SÁNDOR – BUZGÓ ANITA 2013: A finn személynevek történeti rétegei. In: Vörös Ferenc (szerk.), *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig*. Savaria University Press, Szombathely. 95–108.
- RAUNAMAA, JAAKKO 2025: Finnish anthroponyms in the Middle Ages. *Onomastica Uralica*. Megjelenés alatt.
- RMCsSz. = KÁZMÉR MIKLÓS: Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.
- SAARELMA, MINNA 2013: Personal names. In: Ainiala, Terhi – Saarelma, Minna – Sjöblom, Paula, *Names in focus. An introduction to Finnish onomastics*. Finnish Literature Society, Helsinki. 124–201.
- TÓTH VALÉRIA 2016: Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

TÓTH, VALÉRIA 2017: The history of the Hungarian personal name system in the context of cognitive-pragmatic description. In: Terhi Ainala – Janne Saarikivi (eds), Personal name systems in Finnic and beyond. *Uralica Helsingiensia* 12. Tiedekirja, Helsinki. 363–380

TÓTH, VALÉRIA 2022: Personal names in a medieval context. Buske, Hamburg.

WILSON, STEPHEN 1998: The means of naming. A social and cultural history of personal naming in Western Europe. UCL Press, London.

*

Personal name systems in different languages and cultures

The paper presents the initial findings of an international research project launched in the autumn of 2023. The project aims to examine personal naming practices across various languages and cultures from a historical perspective. The participating researchers adopt a shared approach grounded in a cognitive-pragmatic model of personal name analysis.

The paper offers a comparative analysis of Hungarian, Finnish, and Czech personal naming systems with a focus on the socio-cultural factors that have historically shaped these systems. It highlights both the similarities and differences among the naming conventions of these languages. References to naming systems in other languages are also included to illustrate specific phenomena, emphasizing the value of research that spans a diverse range of languages and cultures.

Keywords: *anthroponym systems and cultures, anthroponym categories, historical perspective*

VALÉRIA TÓTH

